

ХУДАЛДААНЫ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, БУСАД ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА

Харьцуулсан судалгаа

Судалгааны код: СТ-18/204

Агуулга

НЭГ. ХУДАЛДААНЫ
БОДЛОГО БА ОЛОН УЛСЫН
ЗОХИЦУУЛАЛТ

- 1.1 Худалдааны бодлого
- 1.2 Олон талт худалдааны зохицуулалт

ХОЁР. ГАДААДЫН ЗАРИМ
ОРНЫ ХУДАЛДААНЫ
САЛБАРЫН
ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

- 2.1. ОХУ-ын туршлага
 - 2.1.1 “Худалдааны үйл ажиллагааг төрөөс зохицуулах тухай” хууль
 - 2.1.2 “Гадаад худалдааны үйл ажиллагааг төрөөс зохицуулах тухай” хууль
- 2.2. БНКАЗУ-ын туршлага
 - 2.2.1. “Худалдааны үйл ажиллагааг зохицуулах тухай” хууль
- 2.3. Японы туршлага
 - 2.3.1. Худалдааны тухай хууль
 - 2.3.2. Гадаад валют болон гадаад худалдааны тухай хууль
- 2.4. БНХАУ-ын туршлага
 - 2.4.1. Гадаад худалдааны тухай хууль
- 2.5. БНСУ-ын туршлага
 - 2.5.1. Худалдааны тухай хууль
 - 2.5.2. Гадаад худалдааны тухай хууль
- 2.6. БНЧУ-ын туршлага
 - 2.6.1. Худалдааны тухай хууль
 - 2.6.2. Худалдааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль
- 2.7. ХБНГУ-ын туршлага
 - 2.7.1. Худалдааны тухай багц хууль
 - 2.7.2. Гадаад аж ахуйн тухай хууль

Судалгааны тойм

Судалгаанд ОХУ, Япон, Солонгос, Казахстан, Чех, Герман зэрэг орнуудын Худалдааны тухай хууль болон холбогдох бусад хууль эрх зүйн орчны туршлагыг судалсан болно.

Судалгаанаас үзэхэд олон улсын худалдаанд үйлвэрлэгчид, хэрэглэгчид шууд оролцох боловч олон улсын худалдаанаас олох ашгийн хуваарилалтад тэдгээрээс гадна зуучлагч, борлуулагч, тээвэрлэгч, санхүүгийн байгууллагууд, Засгийн газар зэрэг олон субъектууд оролцдог. Засгийн газар нь импорт, экспортын татвар, хураамж, зөвшөөрөл, лиценз зэрэг хэрэгслүүдээр дамжуулан худалдааг зохицуулна. Харин Засгийн газраас дотооддоо үндэсний хэмжээнд эдийн засгийн харилцаагаа цогц байдлаар зохицуулах, үүнд чиглэсэн эрх зүйн орчинг бүрдүүлэхээс гадна дэлхийн бусад орнуудтай хамтран ажиллах, үндэснийхээ боломжид тохируулан эрх ашгаа хамгаалах, үндэсний үйлдвэрлэгчид, худалдаа эрхлэгчдийгээ дэмжин урамшуулах, эсхүл саад тотгор учруулах зэргээр тодорхой зорилго бүхий уян хатан арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхэд худалдааны бодлогоо чиглүүлдэг байна.

Судалгааны хураангуй

Олон улсын худалдаанд үйлвэрлэгчид, хэрэглэгчид шууд оролцох боловч олон улсын худалдаанаас олох ашгийн хуваарилалтад тэдгээрээс гадна зуучлагч, борлуулагч, тээвэрлэгч, санхүүгийн байгууллагууд, Засгийн газар зэрэг олон субъектууд оролцдог. Засгийн газар нь импорт, экспортын татвар, хураамж, зөвшөөрөл, лиценз зэрэг хэрэгслүүдээр дамжуулан худалдааг зохицуулна.

Засгийн газраас дотооддоо үндэсний хэмжээнд эдийн засгийн харилцаагаа цогц байдлаар зохицуулах, үүнд чиглэсэн эрх зүйн орчинг бүрдүүлэхээс гадна дэлхийн бусад орнуудтай хамтран ажиллах, үндэсний үйлдвэрлэгчид, худалдаа эрхлэгчдийгээ дэмжин урамшуулах, эсхүл саад тотгор учруулах зэргээр тодорхой зорилго бүхий уян хатан арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхэд худалдааны бодлогоо чиглүүлнэ. Үндэсний боломж гэдэгт хүн ам, байгалийн баялаг, эдийн засгийн болон техник, технологийн чадавх, газар зүйн байрлал, уламжлал, ёс заншил зэрэг олон хүчин зүйлийг тооцож болно.

Гадаад худалдааны хувьд олон улсын худалдааны эрх зүйн орчин, бүс нутгийн орнуудын худалдаа, хамтын ажиллагаа, интеграцийн түвшин, томоохон орнууд, үндэстэн дамнасан корпорациудын баримталж байгаа бодлого зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлдөг.

Үндэсний Засгийн газар бүр олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүрэг, ялангуяа Дэлхийн худалдааны байгууллага(ДХБ)-ын олон улсын хэлэлцээрүүдээр хүлээсэн үүргийнхээ хүрээнд гадаад худалдааны бодлогоо хэрэгжүүлэх бөгөөд үр дүн нь эерэг, сөрөг аль нь ч байж болох талтай. Олон улсын практикт Засгийн газраас дараах 2 төрлийн гадаад худалдааны бодлогыг явуулж байна. Үүнд:

- Худалдааны либераль бодлого;
- Худалдааны протекционист(хамгаалах) бодлого.

Худалдааны либераль

бодлогын үед

төрөөс олон улсын худалдаанд аливаа зохицуулалтыг хязгаарлагдмал хүрээнд буюу маш бага хэмжээгээр хийдэг. Давуу тал нь харьцангуй зардал бага, бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг хэрэглэгчдэд харьцангуй хямд үнээр хүргэх боломжтой, техник технологийг нэвтрүүлэхэд хялбар, захиргааны дарамт, хүнд суртал, хээл хахууль харьцангуй бага байдаг гэж үздэг.

Худалдааны протекционист бодлогын үед

төрийн зохицуулалт их байдаг. Давуу тал нь үйлдвэрлэл, дотоодын зах зээлээ хамгаалах боломжтой, экспорт, импортын татвараас Засгийн газрын орлого нэмэгдэж, ажил эрхлэлт тогтвортой, өсөх хандлагатай байдаг байна.

Улс орон бүр өөрийн орны онцлог, эдийн засгийн хөгжлийн шаардлагад нийцсэн бодлогыг сонгон хэрэгжүүлдэг. Худалдааны протекционист бодлогыг өндөр хөгжилтэй орнууд, либераль бодлогыг эдийн засаг нь гадаад худалдаанаас илүү хамааралтай хөгжиж буй орнууд түлхүү хэрэглэж байна.

ДХБ-аас гишүүн орнууддаа татвараас бусад аргаар худалдааг саармагжуулах, саад тотгор учруулахыг зарчмын хувьд хориглосон байдаг боловч одоогийн байдлаар улс орнуудаас протекционист бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ импорт, экспортын татвар, тооны хязгаарлалт, лиценз, эрүүл ахуй, хорио цээрийн арга хэмжээ, татаас, саармагжуулах, хамгаалах арга хэмжээ зэргийг тодорхой хэмжээнд хэрэглэсээр байна. Худалдааны бодлого боловсруулахад эдийн засгийн үр ашгаас гадна улс төрийн бодлого, интеграцчилал, байгаль орчны бодлого зэрэг олон асуудлуудыг харгалзан үздэг.

ДХБ-аас гишүүн орнуудын Засгийн газарт гадаад худалдааг зохицуулахдаа тарифын бус аргыг аль болох хэрэглэхгүй байх, тарифын бус зохицуулалтаа тарифын зохицуулалтад шилжүүлэх бодлого баримтлахыг шаарддаг. Улс орнууд ДХБ-ын хэлэлцээрээр авсан үүрэг амлалтынхаа хүрээнд тарифаа чөлөөтэй зохицуулан тогтоох эрхтэй боловч тарифын хэмжээ нь үүрэг авсан (bound tariff) тарифын хэмжээнээс давахгүй байх, онцгой тохиолдолд демпингийн эсрэг хамгаалалтын арга хэмжээний хүрээнд илүү өндөр тарифыг зөвшөөрөгдсөн хэмжээнд, тодорхой хугацааны хязгаар дотор хэрэглэхийг зөвшөөрдөг байна.

Импортын тариф буюу татвар нь гол төлөв дотооддоо үнийн түвшинг барих, зах зээл, үндэсний үйлдвэрлэлээ хамгаалах, хөхүүлэн дэмжих зорилготой байдаг бол экспортын татвар нь бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшинг ахиулах, байгалийн баялгийн экспортын орлогоос иргэдэд хүртээх зорилготой байдаг байна.

ДХБ-д экспортын тарифын зохицуулалт байхгүй учир улс орнууд өөрийн худалдааны бодлогын хүрээнд зохицуулах боломжтой.

Засгийн газруудын зүгээс тарифын зохицуулалтыг дараах зорилгоор ашигладаг.

- Худалдааны нөхцөлөө шаардлагатай түвшинд барих;
- Дотоодын зах зээлээ хамгаалах;
- Шинээр “төрж” буй үндэсний үйлдвэрээ дэмжих;
- Эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлт хийх;
- Төлбөрийн балансыг зохих түвшинд байлгах үүднээс импортыг бууруулах;
- Макро-эдийн засгийн зорилтуудаа хэрэгжүүлэх... гэх мэт.

Улс орнуудын хэрэглэж байгаа тариф нь бараа бүтээгдэхүүний төрөл тус бүр дээр өөр өөр байх бөгөөд ДХБ-д элсэхэд үүрэг авсан тарифаас ихэвчлэн доогуур байна. Энэ нь Засгийн газрууд уян хатан, доогуур тариф тогтоож байгаад шаардлага гарвал тарифаа өсгөх, нөгөө талаас ДХБ-аас аль болох доогуур тариф тогтоохыг шаарддагтай холбоотой.

Засгийн газруудаас худалдааны бодлого хэрэгжүүлэхдээ а) тариф, б) тарифын бус арга хэмжээ, в) техникийн саад тотгорыг ашигладаг.

Тариф:

- Гаалийн тариф буюу экспорт, импортын тариф.

Тарифын бус арга хэмжээ:

- Татаас;
- Импорт, экспортын лиценз;
- Импорт, экспортын тооны хязгаарлалт;

- Сайн дурын хязгаарлалт;
- Бүтээгдэхүүний өртөгт эзлэх дотоодын хүчин зүйлийн хэмжээ, худалдан авалтын зохицуулалт;
- Мөнгө солилт, санхүүгийн шаардлага;
- Демпингийн эсрэг татвар;
- Хамгаалалтын арга хэмжээний татвар;
- Саармагжуулах арга хэмжээний татвар;
- Хил дээр авах урьдчилсан татвар;
- Эрүүл ахуй, эрүүл мэндийн шаардлага;
- Импортын бараанд борлуулалтын дээд болон доод үнийг зааж өгөх;
- Худалдааны хөнгөлөлт.

Техникийн саад тотгор:

- Техникийн болон стандартын шаардлага тавих;
- ГШХО-тай компанид үндэсний норм, стандартыг хэрэглэхийг шаардах;
- Өрсөлдөөнийг хязгаарласан дотоодын эрх зүйн орчныг мөрдүүлэх;
- Оюуны өмчийг хамгаалах нийтлэг бус шаардлага тавих;
- Шилжин суурьших, визийн хатуу журам мөрдүүлэх;
- Засгийн газрын худалдан авалтад гадаадын компанийг ялгаварлан гадуурхах;
- Улсын худалдаанд онцгой эрх олгох, монополь эрхтэй байх;
- Гаалийн үнэлгээ, барааг гаалиас авахад хатуу журам тогтоох зэрэг арга хэмжээнүүд орно.

Түүнчлэн далайд гарцгүй байх, авто, төмөр замын хүчин чадал муу, хилийн боомтуудын тоо цөөн, валютын ханш, эрх зүйн орчин тогтворгүй байх нь худалдаанд саад болдог.

ДХБ-ын хүрээнд экспортын хязгаарлалтыг зөвхөн дараах тохиолдолд хэрэглэхийг зөвшөөрдөг. Үүнд:

- ✓ Олон улсын худалдаанд гарах бараа, бүтээгдэхүүний ангилал, чанар, стандартыг олон улсын норм, дүрэмд нийцүүлэх зорилгоор хязгаарлалт хийх;
- ✓ Хүнсний болон эдийн засагт чухал ач холбогдолтой тодорхой бүтээгдэхүүний хомсдол зах зээлд үүсэхээс болгоомжлох буюу тийм байдлаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд хязгаарлалт хийх.
- ✓ Дараах тохиолдолд хязгаарлалт хийхийг хориглоно. Үүнд:
- ✓ Үндэсний түүхий эдийг боловсруулах тодорхой үйлдвэрийг дэмжих үүднээс хязгаарлалт тогтоох;
- ✓ Экспортлогчдын хоорондын өрсөлдөөнийг багасгах үүднээс хязгаарлалт тогтоох.

Олон улсын худалдааг ДХБ-ын хэмжээнд тогтоосон олон талт эрх зүйн зохицуулалт, НҮБ болон бусад олон улсын байгууллагаас гаргасан нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн эрх зүйн орчин, олон улсын тусгай эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулдаг бөгөөд эдгээр 3 чиглэлийн хэм хэмжээ нь олон улсын худалдааны суурь эрх зүйн зохицуулалтад тооцогддог.

ДХБ-ын хэмжээнд тогтоосон олон талт эрх зүйн зохицуулалт нь олон улсын худалдааны зарчмуудыг тогтоож, гишүүн орнуудын төр засгаас баримтлах худалдааны бодлогын үндсэн чиглэлийг тодорхойлдог заавал дагаж мөрдөх эрх зүйн орчин юм.

НҮБ-ын хүрээнд боловсруулсан томоохон баримт бичиг, конвенциуд нь улс хоорондын харилцааны үндсэн зарчмуудыг тогтоож, олон

улсын эрх зүй, ёс заншлыг нэгтгэн ижилтгэж, нэгдсэн эрх зүйн орчинг бий болгосон байдаг.

Олон улсын тусгай эрх зүй нь худалдаа, хамтын ажиллагааны техникийн асуудлуудыг зохицуулах, маргааныг шийдвэрлэх зэрэгт чиглэгдсэн байдгаараа онцлогтой.

1.2.Олон талт худалдааны зохицуулалт

Олон талт худалдааны эрх зүйн орчныг Дэлхийн худалдааны байгууллага(ДХБ)-ын олон талт хэлэлцээний хүрээнд тогтоодог бөгөөд ингэснээр олон улсын худалдааны нэгдсэн тогтолцоог үүсгэдэг. ДХБ-ын худалдааны олон талт зохицуулалтын дүнд гишүүн орнууд худалдааны бодлогын ил тод, тогтвортой байдлаа хангаж, тарифыг аль болохоор бууруулах, худалдааг чөлөөтэй болгосноор бий болох давуу талуудыг нийтээр ашиглахаас гадна гишүүн орнууд үндэсний эрх ашгаа тэгш эрхтэйгээр хамгаалах бололцоог олгодгоороо давуу талтай.

ДХБ-ын гишүүн орнуудын олон улсын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа нь дараах үндсэн 4 зарчимд тулгуурлана. Үүнд:

- 1.Үндэстний нэн тааламжтай байх зарчим гэж аливаа нэг гишүүн орноос нөгөө гишүүн оронд олгосон хөнгөлөлт, давуу талыг бусад гишүүн орнууд аяндаа эдлэх бололцоо олгохыг хэлнэ.
- 2.Худалдаанд ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчим нь тухайн орны дотоодод үйлчлэх бөгөөд хамтын ажиллагаанд оролцогч орон, компани, барааг өөр хооронд нь гарал үүслээр нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглодог. Энэ зарчим нь хэсэг бүлэг орны хооронд, эсхүл бүс нутагт байгуулсан гаалийн холбоо, чөлөөт худалдааны бүсийн дотоод зохицуулалтад хамаарахгүй.
- 3.Хөгжиж байгаа орнуудад тусгайлан ялгавартай хандах зарчим нь ДХБ-ын зүгээс хөгжиж байгаа орнуудын хөгжлийн шаардлагыг харгалзан үзэж тэдэнд дэлхийн худалдаа, эдийн засгийн интеграцчилалд ороход нь дэмжлэг үзүүлэх үүднээс харилцан адил байхыг шаардахгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн. Дээрх зарчмын хүрээнд хөгжиж буй орнуудад зориулсан “Худалдааны хөнгөлөлтийн систем” бий болгож буурай хөгжилтэй, хөгжиж буй, шилжилтийн эдийн засагтай орнуудад техникийн хамтын ажиллагааны туслалцааг түлхүү авах эрхийг баталгаажуулсан.
- 4.Худалдааны бодлогын ил тод байдлыг хангаж, урьдчилан харах бололцоотой байлгах зарчим нь бизнесийн эрх зүйн орчныг тогтвортой байлгаж, бодлогын өөрчлөлтийг урьдчилан харах боломжтой байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн. Гишүүн орнуудын тарифын хэмжээ тогтвортой, үндэсний хэм, хэмжээ тогтоосон эрх зүйн акт, худалдааны практик нь ил тод, олон нийт, бизнесийн хүрээнийхэн болон ДХБ-д мэдээллийг ил тод, нээлттэй байлгах аар зохицуулжээ.

ДХБ-ын хүрээнд байгуулсан олон талт хэлэлцээр, гишүүн орноос ДХБ-д элсэхдээ авсан үүрэг амлалт нь олон улсын гэрээний нэгэн адил хүчинтэй байдаг учраас Монгол Улсын дотоодод ч үндэсний хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчлэх учиртай. Хэрэв дотоодын хууль тогтоомжийн заалт олон улсын гэрээний заалттай зөрчилдвөл олон улсын гэрээний заалтыг баримтлахаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 2-р бүлгийн 2-т заасан байдаг.

Гишүүн орнуудаас ДХБ-д элсэхдээ орны жагсаалт-аар авсан үүрэг амлалт нь олон талт хэлэлцээрийн бүрэлдэхүүн хэсэг гэж тооцогддог учир тэдгээрийг мөн адил биелүүлэх үүрэг хүлээнэ. Гишүүн орны зүгээс ДХБ-ын хүрээнд авсан үүрэг амлалтаа өөрчлөхийг хүсвэл бүх

Улаанбаатар
2018 он

гишүүн оронтой хэлэлцээнд орох, үүрэг амлалтыг шинэчлэн тогтоохдоо харилцан буулт хийх шаардлагатай болох тул хүндрэлтэй асуудалд тооцогддог байна.

ДХБ-ын бусад олон улсын байгууллагуудаас ялгарах онцлог нь олон талт зохицуулалтын хүрээнд авсан үүрэг амлалтаа заавал биелүүлэх үүрэгтэй байхаас гадна ДХБ шийдвэрийг хүчлэн хэрэгжүүлэх механизмтай байдагт оршино. Тийм ч учраас дэлхийн улс орнууд ДХБ-д элсэн орохдоо нухацтай, болгоомжтой ханддаг. Учир нь гишүүн орнууд хүлээсэн үүргээ өөрчлөх болон цуцлах шаардлагатай болсон бол бусад гишүүн орнуудын зөвшөөрлийг авах, харилцан буулт хийхээс гадна нэмэлт үүрэг амлалт авахад хүрдэг байна.

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗРЫН СУДАЛГАА, МЭДЭЭЛЭЛ, ЛАВЛАГААНЫ АЛБА